հել և մինչ գրեթէ անողները եղել են հայ վաճառականներ, ինչպէս անցեալ տարիները մի ժամանակ արին՝ Բալասի Միրզաբէկեան, Ստեփաննոս Թառայեան, Աշուղեաններ և ուրիշ շատերը, որոնց անունները չը պիտի հասարակութենից ծածկվեն։ Բայց այս քանի օրերս մի այդպիսի քաջագործութիւն արաւ մի ինչ որ ղարաբաղցի Ց. Պ-եան անունով վաճառական որը այս րոպէիս Բագուի հասարակութեան հետաքրքրութեան առարկան է դառել։

Գարնանը Մոսկվայում հաւաքելով մօտ 400 հազարի ապրանք և տեղափոխելով նրան Բագու, Պ. գնում է Նիժնի-Նովգորոդեան տօնավաճառը և այստեղ հրաւիրելով կրեդիտօրներին հաշւերայթի,—առաջարկում է նրանց 25 կոպէկ մի րուբլու փոխարէն և խոստանում է մի տարուց յետ տալ ևս 25 կոպէկ։ Կրեդիտօրներին՝ առաջին անգամ այդ տարօրինակ առաջարկութիւնը անհաւատալի է թվում, բայց երբ ճշմարտախօս Պ. հաւատացնում է նրանց թէ ինքը ճշմարիտն է ասում, այն ժամանակ նրանք, ի հարկէ, չեն համաձայնվում, չը հաւատալով նրա խօսքերին թէ իբրև ապրանքը բաց թողնելով Բագուի մէջ զանազան անգրագէտ պարսիկ վաճառականներին, սրանցից ոչ մի ապահովաթուղթ չէ ստացել և այժմ նրանք բոլորովին հրաժարվում են Պ-եանին իրանց պարտքերը վճարելուց։ Պ-եանը շատ է աշխատում համոզել կրեդիտօրներին առաջարկած գումարով բաւականանալ, բայց երբ բոլոր ջանքերը ապարդիւն են մնում և նրան չէ յաջողվում մոլորեցնել պարտատէրերին, այն ժամանակ նա գալիս է Բագու և այստեղ բոլոր ապրանքները և ուրիշ կայքերը հաստատելով իր աներոջ Վ.-եանի վրա, ինքը աշխատում է արտասահմանեան անցաթուղթ ձեռք բերել և փախչել արտասահման, բայց այդ գործը ևս չէ յաջողվում նրան, որովհետև այս քանի օրերս հասնելով Բագու յայտնի փաբրիկանտների՝ Մորոզովի և Խլուդովի հաւատարմատար Զուբօլինսկին արգելք է դնում Պ—ի ճանապարհորդութեան, քանի որ նա միայն Մորոզովին պարտ է, ինչպէս ասում են, մօտ 30 հազար րուբլի։

Իսկ ինչ վերաբերվում է Վ.-ին, որի անունով Պ-եանը հաստատել է իր բոլոր կայքը, նա ևս անգործ չէ և ինչպէս հաւատացնում են ամենայն օր մեծ գումարների վէքսելներ է ներկայացնում դատարանին, որոնցով նա իր փեսայից պահանջում է իբրև թէ իրան հասանելի գումարը։

Այդ վէքսէլները ի հարկէ սուտ են և Վ.-եանը այդ անում է լոկ այն մտքով, որ իր փեսայի պարտատէրերին յուսահատացնէ, բայց վերջինները հաստատապէս վճռել են գործը դատաստանի միջոցով առաջ տանել և այժմ պահանջում են օրինաւոր հաշւապահական գրքեր, որ նա օրէնքի համաձայն պարտաւոր էր ունենալ, քանի որ առաջին կարգի վաճառական է։ Ասում են, որ կապած ապրանքներից մօտ 40 հազար րուբլ գումարի ուղարկվել է Լենկորան։

Այդպէս ուրեմն, ինչպէս երևում է, գործը շատ հետաքրքրելի պիտի դառնայ և ես հետևանքի համար կը հաղորդեմ իր ժամանակին «Մշակի» ընթերցողներին։ Հարկաւոր չէ մոռանալ, որ Վ.-եանը մի յայտնի աստիճանի բարոյական դիրք է բռնում հասարակութեան մէջ։ Այդպիսի դէպքերի վրա, իմ կարծիքով, հայ հասարակութիւնը չը պիտի թեթև աչքով նայի, կարծելով թէ նրանք վերաբերվում են մասնաւոր կեանքին և չունեն ոչ մի հասարակական նշանակութիւն։ Եթէ այսօր հայ հասարակութիւնը քիչ թէ շատ ծանօթ է օտար ազգերին, սրանով մենք մեծ մասամբ պարտական ենք մեր վաճառականներին, որոնք միայն անմիջական յարաբերութիւններ ունեն օտարների հետ և որոնք մի յայտնի աստիճանի ներկայացուցիչներ են համարվում մեր հասարակութեան կողմից։ Սակայն ինչ գաղափար կարող է կազմել օտարազգին հայ ժողովրդի մասին, հանդիպելով այնպիսի անձանց, որոնք կուրացած լինելով նեղ և կեղտոտ շահասիրութեան զգացմունքով, չեն ճանաչում ոչ թէ միայն ազգային, այլ նաև անձնական ինքնասիրութեան գաղափարը։ Հայ հասարակութիւնը առհասարակ և մասնաւորապէս հայ վաճառականները եթէ համամիտ չեն այդպիսիների հետ, պէտք է միշտ թշնամական աչքով նայեն նրանց վրա, թոյլ չը տան նրանց մտնել ոչ մի հասարակական շրջան, անվայել համարեն մինչև անգամ նրանց երեսին նայելը, որպէս զի օտարները չը կարծեն թէ ամբողջ հայ հասարակութիւնը կազմված է վերև յիշվածների նմաններից։ Բագուի հասարակութիւնը կարծես թէ հասկացել է այդ և Պ-եանը այժմ ոչ մի տեղ ընդունված չէ։ Բայց երկար կը տևի, արդեօք, այս արհամարհանքը. մի քանի տարուց յետոյ, հասարակութիւնը չի՞ ընդունի արդեօք դարձեալ նոյն մարդուն, մոռանալով նրա անցեալը։

Շիրվանզադէ.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

«Тифл. Объявл.» լրագիրը լսել է որ այս օրերս Թիֆլիսի փոստատանից գողացել են երկու փողաւոր ծրարներ, որոնցից մինը 1,000 րուբլ, իսկ երկրորդը 5,000 րուբլ գումարով։ Դատաստանական քննութիւն է նշանակված։

—

Գողութիւնները Թիֆլիսում յաճախ են պատահում։ Շատ ժամանակ չէ Երևանեան հրապարակի վրա գտնված Մէկկէնչոտկի խանութը անյայտ գողերը կոտրեցին և տարան այնտեղից ոսկեայ իրեղէններ 10,000 րուբլ գումարի։ Իսկ երէկ, հոկտեմբերի 15-ին գողերը կոտրեցին մի խանութ Միջի-փողոցում։

—

Ֆրանսիացի յայտնի ձեռնածու Կազընեօվի ներկայացումների մէջ ամենից շատ գրաւում են մի կողմից նրա զարմանալի յիշողութեան փորձերը, իսկ միւս կողմից այն որ նա կապել է տալիս իրան մի սիւնակի մօտ, և այդպէս ոտքերը, ձեռքերը, ծնկները և վիզը կապած նստած է և կարողանում է վառել մի պապիրոս, գտակը ծածկել գլխին, ածել այլ և այլ գործիքների վրա, տարճանակից արձակել և մինչև անգամ իրան մօտ, վրանի տակ, հասարակութիւնից ուղարկված մարդու հագուստը, մատանին, ժամացոյցը առնել և մարդուն գետնի վրա գցել, առանց որ իր ձեռքերը կապերից ազատված լինէին, կամ ինքն տեղից շարժվէր։ Դա մի գաղտնիք է թէ ինչպէս է անում նա այդ։ Ոմանք կարծում են թէ նա գործում է էլեկտրական ոյժի օգնութեամբ։

—

Մամուլի տակից դուրս եկաւ և մենք էլ շնորհակալութեամբ ստացանք Հումպէրտի «Աղքատ մանուկ» գրքոյկի հայերէն թարգմանութիւնը։ Թարգմանողներն են Գ. Խաչատրեանց և Գ. Տէր-Ղևոնդեանց։ Ծախվում է «Կովկասեան» և «Կենտրոնական» գրավաճառանոցներում։ Հատով գնողների համար գինը 20 կոպէկ է, իսկ գումարով գնողներին զիջումն կը լինի, եթէ ուղղակի դիմեն հետևեալ հասցէով. Тифлисъ, на Авлабарѣ Г. Григору Матинянцу.

—

Ստացանք 20 րուբլ պ. Բիւրքճեանին հասցնելու, նրա ֆոտոգրաֆիական ժողովածուի համար պ. Նազոր Գրիգորեան Յարութիւնեանցից։

—

«Մշակի» ներկայ համարում տպում ենք մի բանաստեղծական «Տաճկական տիպերից» վերնագրով, որ Արշակ քահ. Տէր-Ստեփանեանցի թարգմանութիւնն է։

—

«Порядокъ» լրագրի Թիֆլիսի թղթակիցը հերքում է որ պրոֆէսոր Խվոլսոն քաղաքից տուած ճաշի ժամանակ խօսած լինէր իր ճառի մէջ հայոց ազգի ինքնագոյութեան մասին։ Պրոֆէսորը խօսել է, ասում է ռուս թերթը, հայոց գրականութեան զարգացման մասին և մինչև անգամ յանդիմանել է հայ հասարակութիւնը որ նա չէ մշակում իր հարուստ անցեալի մտաւոր գանձերը։ Բացի սրանից պրոֆէսորը յայտնել է մի միտք, որ համակրելի է Կովկասի ամեն ազգութեան համար, այն է որ մեծ պետութեան վնաս չէ, ընդհակառակն օգուտ է, եթէ հպատակ փոքր ազգութիւնները կը զարգանան անհատապէս, կը զարգացնեն իրանց ազգային յատկութիւնները, իրանց գրականութիւնը ու մայրենի լեզուն։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻՑ

—

Կ. Պօլիս, 3 հոկտեմբերի

Թէպէտ մտադիր չէի անցեալ փօստով ևս առանց նամակի թողնել ձեր ընթերցողներին, բայց բաւական յոգնած էի մի քանի մասնաւոր նամակներով և մէկ երկար յօդուածով պ. Մարկոս Աղաբէկեանին պատասխան։ Իմ այստեղ յարուցած տնտեսական խնդրի առիթով անցեալները նա մի շարք յօդուածներ էր գրել «Մասիսին». հարկաւոր էր քիչ խօսել ծերունի պուբլիցիստի հետ այդ մասին։ Պ. Աղաբէկեանի գլխաւոր տեզիսը ապահովութեան խնդիրն էր, որի պակասութիւնից Հայաստանի մէջ, իբր թէ ոչինչ չէ կարելի անել. այս պատասխանը շատերից էի լսած, վասն որոյ հարկաւոր էր բոլորի հաշիւը միասին տեսնել, այդ պատճառով պարտաւորվեցայ անցեալ փօստով ձեզ գրելու փոխանակ. նուիրել ժամանակս մի քանի յօդուածներին, որոնք արդէն երևացին «Մանզումէի» մէջ։ Ապահովութեան խնդրի պաշտպանողները եթէ ուզում են համոզվել իրանց առաջ բերած փաստերի դատարկութեան մէջ, թող կարդան իմ պատասխանը պ. Աղաբէկեանին, որ կաշխատեմ ուղարկել ձեզ, երբ ձեռք կը բերեմ «Մանզումէի» այն համարները։

Չեմ խօսեմ այն նիւթի մասին, որի վրա մնացի անցեալ անգամ. խօսքս մնաց պ. Կարապետ Փանոսեանի գծագրած պլանի վրա հայոց տնտեսական միութեան համար, որի կազմողը և առաջնորդը, ինչպէս ձեզ յայտնի է, եղաւ այս անգամ ինքը Ներսէս պատրիարքը։

մեց դէպի նա կաղին,— որ Լէյովէ-բէգը բոլորովին արդար է, որ չէ կամենում հատուցանել քեզ 6.000 պիաստրը։

Ամբաստանողը յայտնելով իր անբաւականութիւնը, ողբում է անիրաւութեան վրա և յետ է պահանջում իր ընծան։

Սէլիմ աղան հաստատում է, որ նա այն իրեն արդէն ընծայել է, և եթէ որ միւս անգամ էլ կը սկսի ընդդիմութիւնը, կը հրամայի որ իրեն փայտով թակեն։ Զայրացած վաճառականը փախչում է այնտեղից ու կաղին էլ իր կողմից շնչելով յայտնում է բէգին, որ շուտ բերի նա հաստատութեան թուղթը։

Վերջապէս հերթը հասնում է երկու քրիստոնեից։

Մօտ ժամանակս մենք մի չնչին գործի համար կռուեցինք, սկսում է ամբաստանողը,—կարող եմ հաւատացնել, որ կռիւը Միրկօն սկսեց— ու ես էլ բարկացած գոչեցի «քո մոմերը թող անիծված լինեն», այս պատճառով Միրկօն հանեց դանակը և ինձ վիրաւորեց։ Չորս ամիս անկողնումն էի պառկած ու համարեա մահուան դուռն էի հասած։ Ես պահանջում եմ յանցաւորի սաստիկ պատիժ և 2,000 պիաստր էլ վարձատրութիւն։

—Մօտ արի, ցոյց տուր ինձ վէրքդ, հրամայում է Սէլիմ-աղան։

Հէնց որ ամբաստանողը կատարում է նրա հրամանը, կաղին մեղադրվածից ծածուկ նրան մի յայտնի նշան է ցոյց տալիս։ Ամբաստանողը վախենում է, որովհետև նա իր գործը այնքան հասարակ և պարզ էր համարում՝ որ իր հետ մի հատ պիաստր էլ չի վեր առել, այս անգամ աւելորդ համարելով բաղշիշը։ Բարկացած կաղին հրամայեց նորան յետ կանգնել։

—Միրկօ, ցոյց տուր ինձ դանակդ, հրամայեց Սէլիմ աղան։

Կոչվածը արդէն պատրաստվել էր այդ բանի համար, ինչպէս մի փորձված անձ։ Նա հանում է իր կօլանը (գօտի, որի վրա կախված է զէնքը) և դնում այն կաղիի ոտների առաջ։ Վերջինը նոյն րօպէին շօշափում է պատեանը և նրա մէջ բացի դանակը գտնում է և քանի մի ոսկեայ դրամներ։ Ինքնաբաւ կերպով ժպտալով նա յարքունիս է գրաւում կօլանն ու դանակը ու վճիռ կարդում։

—Մոմերի անիծելը այնպիսի մի սոսկալի յանցանք է, որ Միրկօն մինչև անգամ իրաւունք ունէր յանցաւորին սպանելու։ Վերջինի գանգատը մերժում է և պահանջում է նրանից դատաստանական ծախսերի վճարը և «դատարանին անիրաւացի կերպով նեղացնելու» համար, նա պէտք է չորս շաբաթ բանտը նստի։ Բայց կարելի է այս պատիժը փոխարինել օրական 10 պիաստր տուգանքով։

Հէնց որ քրիստոնեայքը հեռանում են այնտեղից՝ դարձեալ լսվում է մի խռովութեան ձայն։ Ժողովրդեան մեծ բազմութիւն խմբվում է դատաւորի տան առաջ և դատ է պահանջում։ Տաճիկը հրապարակից քրիստոնէի օրիորդ է առևանգել և այլ երկու տաճիկների օգնութեամբ անպատուել է նրան իր տանը։ Օրիորդի հօր ազգականներից ստիպված, քրիստոնեայքը ժողովեցին խմբովին, տունը շրջապատեցին, ազատեցին օրիորդին և գերեցին այն երեք առևանգողներին։ Բոլոր քրիստոնեայքը թէև մօտ երեսուն հոգի, երդվում են իրանց բողոքի ճշմարտութեան մասին, թշուառ օրիորդը կոծելով, խոստովանվում է իր խայտառակութիւնը, բայց մեղադրված տաճիկը ուրանում է իր արածը։

—Դու վկաներ ունես, հարցնում է նրանից կաղին։

—Մուլային և Սուլէյմանը, պատասխանում է մեղադրվածը, կարող են հաստատել հակառակը։

—Վա՜հ, չէ՞ որ դրանք սրա գործակիցներն են, գոչում է բազմութիւնը—դրանք նպաստեցին սրան առևանգութեան միջոցին։

—Միթէ ճշմարիտ է։

—Երդվում ենք ինչպէս ճշմարիտ ուղղափառներ, ո՛չ, գոչում են տաճիկները։

Ուրեմն դուք ազատ էք, լակօնական ոճով յայտնում է Սէլիմ-աղան։

Ի՞նչպէս երեք յանցաւոր տաճիկների խօսքերին աւելի նախադասութիւն է տրվում, քան թէ երեսուն անկողմնապահ քրիստոնեայ վկաներին, գոչում է յուզված ամբոխը։

—Ղօրանի մէջ ասված է, որ մի մահմետականի վկայութիւնը աւելի ճշմարիտ պէտք է համարել, քան թէ աշխարհիս բոլոր գիաւուրներինը, հանդարտութիւնով պատասխանում է կաղին։— Եթէ կամենում էք որ հաւատամ ձեզ, բերէք չորս մուսուլման վկաներ։

Բազմութիւնը զգալով իր տկարութիւնը և տեսնելով որ բոլորը ի զուր է՝ ցրվում է։ Միայն օրիորդի հայրը գոչում է յուսահատված, այս չը լսված անիրաւութեան դէմ։ Կաղին առանց մի վատ խօսքը արտասանելու իր կավասներին (ոստիկանութեան զինուորներ) նշան է տալիս։

—Ալի, Ահմեդ, տուէք այդ անհաւատարիմ շանը 100 փայտի զարկ, այն պատճառով որ՝ դա անպատուեց արդարադատութիւնը։

Թշուառական հօրը կորզում են խելացնորութեանը հասած օրիորդի ձեռներից և առանց յապաղելու ենթարկում են նրան սահմանեալ պատժին, այնուհետև դուրս են գցում նրան շուկայի մէջ անզգայացած և արեան մէջ շաղախված։

Հէնց այն ժամանակ երբ Սէլիմ-աղան մի առանձին ախորժակով վայելում է սուրճը, տուն է մտնում նրա մօտ երիտասարդ տաճիկը և թեթև կերպով բարևելուց յետոյ՝ ասում է.

—Քեռի, ինձ փող է հարկաւոր էլի, խնդրեմ փոքր ինչ տաս։

—Անպիտան, դու ինձանից ամենաանխիղճ կերպով ես օգուտ քաղում։ Ես չէ՞ որ քեզ յայտնեցի մօտերքումս, որ այսուհետև էլ ինձանից էլ ոչինչ չը սպասես։

—Ինչ արած, ես էլ խօմ չեմ կարող ուրիշին խաբել. դատաւորի ոչ մի զաւակ աւել էլ չը կայ....

—Անխիղճ, զգուշացիր որ ես...

—Լաւ, լաւ, քեռի, մի բարկանար, կամենա՞ս գրազ կը գամ քեզ հետ, որ դու այսօր առատ բաղշիշներ չես ստացել և հէնց այդ պատճառով վատ տրամադրութեան մէջն ես։

—Ճշմարիտ է քո ասածը, քթի տակ խօսալով ասում է կաղին, ծածկաբար պահելով կօլանը բարձի տակ։

—Դոնէ սովորցրու ինձ, ինչպէս գտնեմ փողերը, դարձեալ շարունակեց երիտասարդ տաճիկը։

—Հըմ, հըմ, բացականչեց կաղին փոքր ինչ մտածելուց յետոյ— ինչ կը լինէր եթէ դու համաձայնվէիր ձեռք բերել հացը սուտ վկայութեան միջոցով։

—Ես ինքս էլ էի մտածում դրա մասին, պատասխանեց նա,—բայց բաւականին մեծ է այդ մասին հակառակորդների թիւը....

—Ինչ որ կը վերաբերվի այդ արգելքին, քո կողմը այն գերազանցութիւն կայ, որ դու իմ քրոջս որդի ես։ Կացիր ինձ մօտ և առաջարկիր քո վկայութիւնը գանգատվողներից այն կողմին՝ որ հարուստ է։

—Վատ չէ, բացականչում է մտածելով երիտասարդը։

—Դու շուտով կունենաս առիթ սկսելու քո գործունէութիւնը։ Ահա գալիս են երկուսը։

Եւ ճշմարիտ որ տանը մօտեցան երկու քրիս-